

UTICAJ LOŠE FILOZOFIJE NA POLITIČKO ODLUČIVANJE SLUČAJ ZORANA MILIVOJEVIĆA

Sažetak: Po mišljenju filozofa Alana Bjukenena, uticaj filozofije na političko odlučivanje mnogo je veći i mnogo opasniji nego što se obično misli. Razlog za ovu pogrešnu percepciju, po njegovom mišljenju, leži u činjenici da se pod filozofijom podrazumeva samo istoimena akademska oblast, a pod filozofima samo oni koji se njom bave, dok se o uticaju filozofije na političke odluke misli uglavnom u skladu sa „paradigmom komisije“ – filozofi utiču na politiku kao deo bioetičkih i sličnih komisija koje mogu biti manje ili više korisne, ali retko kad mogu proizvesti ozbiljnu štetu. Nasuprot tome, Bjukenen smatra da bi bilo tačnije da se u filozofe ubroje svi koji se kolokvijalno takvima smatraju, a to su svi oni koji „pretenduje da nude sistematsku viziju stvarnosti ili barem društvene stvarnosti, uključujući i preporuke kako treba da živimo ili barem da se orijentišemo prema postojećem političkom autoritetu, konvencionalnoj moralnosti i glavnim političkim pitanjima“. Tako koncipirana filozofija ima mnogo veći i potencijalno znatno maligniji uticaj na politiku. Zbog toga, Bjukenen smatra da dužnost filozofa, kao i najveća politička korist od filozofije, leži upravo u raskrinkavanju popularne i uticajne „loše filozofije“, ili loših tumačenja „dobre filozofije“, i to kako u akademskim, tako i u neakademskim krugovima.

U ovom radu, primenjujemo Bjukenenov predlog na jedan domaći slučaj uticajne „loše filozofije“ – psihoterapeuta Zorana Milivojevića. Pokazaćemo da Milivojević pod maskom psihoterapeuta zapravo populariše jednu nerazvijenu, ali ipak zaokruženu filozofiju istorije i društva koja može biti itekako opasna ukoliko je široko prihvaćena.

Ključne reči: loša filozofija, političko odlučivanje, hijerarhija, vaspitanje

Šta podrazumevamo pod lošom filozofijom, i na koji je način možemo razlikovati od „dobre“ filozofije? Odgovor na to pitanje zahteva jedno prošireno određenje filozofije, koje se neće odnositi na nju kao isključivo akademsku oblast ili struku. Određenje filozofa koje daje Alen Bjukenen (Allen Buchanan) daje osnovu za jedno takvo razlikovanje: filozof je osoba koja tvrdi da nudi jedno sistematsko viđenje stvarnosti ili bar društvene stvarnosti, koje uključuje preskripciju načina na koji treba da živimo ili barem kako treba da se orijentišemo prema postojećim političkim vlastima, konvencionalnom moralu i značajnim savremenim političkim pitanjima.¹

¹ Allen Buchanan, „Philosophy and Public Policy: a Role for Social moral Epistemology“, *Journal of Applied Philosophy*, Vol.26, No.3, 2009, str. 278.

Ovo Bjukenenovo kolokvijalno određenje filozofa, iako na prvi pogled preširoko, itekako ima osnovu u samoj filozofskoj tradiciji, još od samih njenih početaka. Od kako je filozofija u *Odbrani Sokratovoj* prvi put pozvana da položi račun o sebi i svom zadatku, ona u svoje određenje uvlači veliki broj ne-filozofa (po standardnom određenju filozofije). Tragajući za mudrijim čovekom od sebe (radi se dakako o praktičnoj mudrosti), Sokrat razgovara sa ljudima koji se standardno smatraju mudrima: sofistima, državicima, zanatlijama i pesnicima-mitotvorcima. Ono što je zajedničko svima njima jeste baš određenje na koje cilja Bjukenen: pretendovanje na obuhvatno viđenje sveta i vrlina na kojima se temelji zajednica (pravičnost, pobožnost itd.). Radi se, dakle, o sloju ljudi koji na značajan način utiču na formiranje mišljenja bitnih za političko odlučivanje. U diskusiji sa njima, Sokrat ispituje njihove sisteme uverenja i utvrđuje nekonzistentnosti u njima. Tražeći razloge tih nekonzistentnosti, Sokrat navodi jedan, vezan uglavnom za zanatlije, na koji ćemo se koncentrisati na početku ovog teksta: zanatlije poseduju određene veštine, i u okviru tih veština predstavljaju autoritete, ali pretenduju na autoritet (pa i posedovanje veštine) i u drugim oblastima, pa i na, kako Bjukenen kaže, viđenje celokupne stvarnosti i preskripciju načina života (budući da iz klase obogaćenih zanatlija nastaje nova generacija državnika, zahvaljujući sofističkom obrazovanju). Sokrat razotkriva tu njihovu pretenziju kao neopravdanu, odnosno kao jednu, u bjukenenovskom smislu, lošu filozofiju. Dobra filozofija bi, bar u jednom svom aspektu, imala zadatak da razotkrije takve neopravdane pretenzije.

Ovo kolokvijalno određenje filozofije još i bolje funkcioniše u savremenom kontekstu. Kako piše Bjukenen, često se smatra da je uticaj filozofije na javnu politiku (public policy) ili benignan, ili zanemarljiv. O ovom uticaju se najčešće razmišlja u okviru tzv. komisijske paradigme - filozofi učestvuju u bioetičkim i njima sličnim savetodavnim telima koje utiču na izradu pojedinih zakona i rad nekih javnih institucija. Međutim, Bjukenen primećuje da ovakvo gledište zasniva na restriktivnoj pretpostavci da se filozofima mogu smatrati samo profesionalni, odnosno akademske filozofi. Ukoliko, međutim, prihvatimo Bjukenenov širi, kolokvijalni pojam filozofa, po kojem je filozof svako ko nudi sistematsku viziju društva i odnosa prema političkom autoritetu, uviđamo da je uticaju filozofije, a pogotovu loše filozofije, na zakonodavstvo mnogo veći, i potencijalno, mnogo maligniji. Kao ilustraciju ove teze, Bjukenen navodi primere različitih religioznih i etnonacionalističkih mislilaca koji su svojim pisanjem pomagali implementaciju različitih pogubnih državnih politika, uključujući tu i one koje vode u moralnu katastrofu – poput genocida i etničkog čišćenja. Ali, ni dobra filozofija nije bezopasna – u rukama loših interpretatora, ona se lako izobličava u opravdavanje štetnih ili čak zločinačkih mera. Bjukenen zaključuje:

Lekcija koju treba izvući iz ovih razmišljanja jeste da filozofi svoju ulogu u javnoj politici koncipiraju itekako preusko. Njihova najveća zasluga može biti upravo u borbi protiv uticaja loše filozofije i zloćudnih interpretacija dobre filozofije, gde god se ove pojavljivale, kako u akademiji, tako i u popularnijim javnim forumima, ali možda naročito u ovim potonjim. Ovaj poduhvat se može ispostaviti delotvornijim od ukupnog zbira filozofskih doprinosa mnogobrojnim nacionalnim komisijama.²

² Isto, str. 278-279.

U Srbiji se već neko vreme vodi javna rasprava o zakonu o pravima deteta, konkretnije o onim njegovim odredbama koje se tiču zabrane fizičkog kažnjavaju dece. Treba li roditeljima zakonski zabraniti upotrebu fizičke kazne kao disciplinske metode, pitanje je oko kojeg, čini se, postoji razložno neslaganje, i nije nam namera da u ovom članku o njemu presuđujemo, niti da dajemo argumente u prilog bilo kojoj od sukobljenih pozicija. Naša je namera da pokažemo da se jedna linija argumentacije u korist prava roditelja na fizičko kažnjavanje – i to upravo ona najzastupljenija u javnosti – zasniva kako na lošoj filozofiji, tako i na onome što Bjukenen naziva „zloćudnom interpretacijom dobre filozofije“.

Namera nam je da pokažemo kako glavni proponent ove argumentativne linije, psihoterapeut Zoran Milivojević, ispunjava sve uslove za kolokvijalnu definiciju filozofa – on nudi jedno sistematsko viđenje društvene stvarnosti, preskripciju načinu na koji treba i da živimo i načina na koji treba da se orijentišemo u društvenim i političkim pitanjima. Upravo se na ovom *weltanschauungu*, više nego na bilo kakvim naučnim konsideracijama, i zasniva njegovi glavni argumenti u raspravi o fizičkom kažnjavanju dece. Samim tim, smatramo da je analitičko razmatranje ovog sistema ideja od krucijalnog značaja, a posebno s obzirom na nimalo zanemarljiv Milivojevićev uticaj na kreiranje javnog mnjenja u Srbiji³.

Kako ćemo pokazati, ovaj sistem predstavlja pačvork loše filozofije i loše interpretacije dobre filozofije, koji na okupu drži anti-modernistička i anti-liberalna ideološka konstrukcija. Ali, krenimo redom.

Prvo postavimo sokratsko pitanje: da li Zoran Milivojević zaista poseduje znanje o onome o čemu priča? Koja su zapravo znanja i veštine za koja on smatra da poseduje? Najbolje polazište za davanje odgovora na ova pitanja je njegov prvi *magnum opus*, knjiga *Formule ljubavi*. Na samom početku knjige, Milivojević navodi osnovni cilj svoje terapije:

Naš krajnji cilj je primarna prevencija nepotrebne ljudske patnje koja proističe iz iskrivljenih predstava o ljubavi.⁴

Nešto dalje, Milivojević ističe da naziv „iskrivljena predstava“ ne predstavlja vrednosnu ocenu tih predstava:

Govorimo o funkcionalnim i disfunkcionalnim predstavama o ljubavi. Tokom funkcionalne analize ne ulazimo u vrednovanje samog sadržaja predstave.⁵

Posao terapeuta, dakle, Milivojević ne vidi u uticanju da pacijent izabere predstave o ljubavi koje su preferirane u njegovoj zajednici, niti one koje preferira sam terapeut.

³ Milivojević je autor brojnih tekstova na ove teme, objavljenih u najtiražnijim dnevnim novinama, poput „Politike“, „Večernjih novosti“ i „Press“-a, kao i autor apela protiv predloga Zakona o pravima deteta i pokretač kampanje za izmenu ovog predloga.

⁴ Z.Milivojević, 2002, *Formule ljubavi*, Novi Sad, Prometej, str.17.

⁵ Isto, str.107.

Terapeutova uloga je da pomogne pacijentu da donese svesnu vrednosnu odluku koja će rezultirati autonomnijim načinom života.⁶

Konačno, Milivojević navodi i politički značaj autonomije ličnosti i individualnosti:

Potiskivanje individualnosti jedna je od osnovnih psiholoških činjenica u svim totalitarnim i ideologizovanim društvenim sistemima.⁷

Tako koncipirani ciljevi i zadaci psihoterapije nisu problematični. No, da li ih se Milivojević uistinu i pridržava? Kada opet na samom početku svoje knjige on najavljuje da će u svojoj analizi pojma ljubavi sprovesti „dublju analizu civilizacijskog, kulturnog i istorijskog konteksta“, takva namjera nas podseća na pretenzije Sokratovih zanatlija. Kako ćemo pokazati, neosnovanim širenjem svojih pretenzija sa jasno definisane uske oblasti psihoterapije na oblast „istorije, kulture i civilizacije“, Milivojević upravo priprema temelj za ono što tvrdi da neće činiti: propisivanje jednog načina života, i to ne samo retkim pojedincima koji su od njega zatražili terapeutsku pomoć, već i čitavoj zajednici.

Ilustrovaćemo to jednim primerom Milivojevićeve pomenute „dublje analize“ - njegovim tekstom „Društvo muškoženaca“⁸. Mit o androginitima je stari mit, takođe opisan u jednom Platonovom delu – *Gozbi*, ali se Milivojevićevo tumačenje značajno razlikuje od Platonove verzije, i upravo u tim tumačenjima se može pročitati neizgovorena Milivojevićeva pozicija. U verziji koju nam Platon predstavlja, postojala su bića koja su, zbog njihove prevelike snage, bogovi podelili na dva dela, dva ljudska bića. Težnja svakog ljudskog bića da nađe svoju drugu polovinu i s njom se ponovo sjedini naziva se ljubav, eros. Ta bića su dakle, imala dva pola: muški/muški, ženski/ženski, i – muški/ženski. Milivojević od početka falsifikuje mit govoreći samo o androginitima, tj. bićima koja su posedovala muški i ženski pol, brišući deo priče koji govori o podjednakom statusu homoseksualnosti i heteroseksualnosti. No, on ide i dalje do toga, zaključujući da bi osobe koje poseduju odlike oba pola bile narcisoidne, samodovoljne, koje bi prevazišle „društvene polne uloge“, pa bi time postale nesposobne za ljubav.

Polne uloge, gledano iz aspekta društva, imaju i brojne prednosti, a glavna prednost je međuljudska uklopljivost. Kada ljudi dobro usvoje svoje, međusobno komplementarne polne uloge, lako se uklapaju jedni sa drugima. Kada, na primer, roditelji spoje njega i nju u dogovorenom braku, oni, iako se praktično i ne poznaju, zbog komplementarnosti uloga počinju dobro da funkcionišu. Za razliku od Istoka i Juga, na Zapadu postoje brojni problemi upravo zbog raspada tradicionalnih polnih uloga.⁹

Ovde je uočljiva drugo bitno odstupanje od Platonovog mita. Ne radi se više o pojedincima koji traže svoju drugu polovinu, već o polnim *ulogama*. Više nije bitno ko ste, ni ko je vaš partner, bitan je samo vaš pol, i uloge koje vam je za-

⁶ Isto, str. 181.

⁷ Isto, str. 86.

⁸ <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Drustvo-muskozenaca.lt.html> (15.1.2012)

⁹ Isto

jednica dodelila. Dve osobe su uklopive ne zbog svoje individualnosti (koja se, setimo se Milivojevićevih reči, „potiskuje u totalitarnim i ideologizovanim društvenim sistemima“), već zbog činjenice da pripadaju određenom polu, da su mužjak i ženka ljudske vrste, i da se već, kao ljudi na „Istoku“ i „Jugu“, mogu razmnožavati.

Značajan je i non sequitur koji Milivojević pravi kada zaključuje da će „muškoženci“, tj. osobe koje poseduju osobine oba pola biti samodovoljne. Na osnovu čega zapravo Milivojević donosi ovaj zaključak? Sigurno ne na osnovu postavke da se individualnost svake osobe ogleda u jedinstvenom sklopu osobina koji ona poseduje, bez obzira na to da li te osobine pripadaju onome što se tradicionalno smatralo „muškim“ ili „ženskim“ osobinama. Nema ničeg problematičnog u tezi da će jedna tako shvaćena individua imati potrebu za različitim vrstama vezivanja sa drugim individuama. No, problem je u tome što se Milivojevićeva koncepcija razotkriva kao suštinski tradicionalistička, anti-individualistička, odnosno, kako on kaže „totalitarna i ideologistička“. Pošto za svoj zaključak on nema potkrepljenje ni u kakvom naučnom saznanju, niti u logičkom zaključivanju, pa čak ni u tradicionalnoj verziji mita koju izlaže Platon (dvpolna bića nisu samodovoljna, samo su previše jaka), on mora potražiti osnovu na drugom mestu.

U svojoj knjizi *Formule ljubavi* Milivojević daje još neke argumente protiv, kako on to kaže, *simetričnosti* rodni uloga: „Kada je odnos potpuno simetričan, gube se razlike između muškarca i žene, gubi se njihova *komplementarnost*. Dakle, u simetričnom odnosu gubi se dimenzija u kojoj se dva različita bića međusobno dopunjuju i koja unose svoje različite kvalitete u izgrađivanje zajedništva. To u krajnjoj liniji dovodi do toga da se dezintegrišu kulturalne uloge muškarca i žene, da svako biće preuzima i jednu i drugu ulogu i da par formira neku svoju sociologiju koja se bitno razlikuje od kulturne realnosti društva u kome živi.“¹⁰ Ovo su, naravno, jako loši argumenti. Pre svega, ovde se ponovo pokazuje da Milivojevićeva vizija „komplementarnosti“ zanemaruje činjenicu da su ljudi, pored toga što su nosioci izvesnih rodni uloga, takođe i nesvodljivo različite *individue*. Pored toga, nema nikakvog razloga da verujemo da će *simetričnost* (i nemojmo se zavaravati, ovo prosto znači jednakost u podeli posla, prihoda i odgovornosti) dovesti do *dezintegracije* kulturalnih uloga, radije nego do njihove *transformacije*. Konačno, „kulturalna realnost“ nije statična, kakvom je Milivojević izgleda zamišlja, već raznovrsna i promenljiva. Parovi kod kojih su rodne uloge *simetrične*, nisu nikakvi robinzoni zarobljeni na pustim ostrvima sopstvenih *sociologija*, niti pak stranci u sopstvenoj kulturi, već upravo pokazatelj da se kulturalna realnost menja. I sam Milivojević izgleda uviđa slabost sopstvenih argumenata, pa zato podupire svoje protivljenje *simetriji*, citirajući nikog drugog do Juliusa Evolu: „Ispravno je rečeno da se feminizam nije zapravo borio za prava žene, već, i ne shvatajući to, za pravo žene da bude isto što i muškarac... Jedini kvalitativni kriterijum jeste, ponovimo, stepen manjeg ili većeg savršenog ostvarenja *sopstvene* prirode.“¹¹

¹⁰ *Formule ljubavi* str. 332.

¹¹ nav.mesto. Citat je originalno iz Evoline *Metafizike seksa* (Čačak, Dom kulture 1990), str.38.

I ovde se stvar već ozbiljno komplikuje. Ne samo da Evola nije nikakav naučni autoritet, već je ovo i potpuno drugačija vrsta argumenta – za Evolu rodne uloge nisu kulturalni konstrukti, već metafizički arhetipi – otud izneveriti svoju rodnu ulogu za njega znači izneveriti svoju pravu prirodu. Milivojević u istom pasusu prelazi sa funkcionalizma na metafiziku, i to vrlo posebnu vrstu metafizike. Već širi kontekst Evoline rečenice otkriva o kakvoj je ovde metafizičkoj viziji reč:

Ispravno je rečeno da se feminizam nije zapravo borio za »prava žene« već, i ne shvatajući to, za pravo žene da bude isto što i muškarac: što bi, i kad bi bilo moguće, osim na prethodno spomenutoj prakticističko-intelektualnoj ravni, odgovaralo pravu žene na neprirrodnost i izopačenost. Jedini kvalitativan kriterijum jeste, ponovimo, stepen manjeg ili većeg savršenog ostvarenja *sopstvene* prirode. Nema sumnje da je žena koja je savršeno žena superiorna muškarcu koji je nesavršeno muškarac, na isti način na koji je seljak veran svojoj zemlji i koji savršeno izvršava svoju funkciju superioran kralju nesposobnom da izvrši svoju. U poretku ideja o kojima raspravljamo, treba bez dvoumljenja smatrati da su muškost i ženskost pre svega činjenice unutrašnjeg reda. I to sve do tačke gde spoljni pol može da ne odgovara onom fizičkom. Dobro je poznato da se muškarcem može biti u telu a da se to isto ne bude u duši (*anima mulieris in corpore inclusa virili*) i suprotno, što isto, naravno, važi i za ženu. Ovi slučajevi asimetrije prouzrokovani različitim faktorima, analogni su slučajevima koji se mogu sresti u području rasa (pojedinci sa somatskim karakteristikama jedne rase i sa psihičkim i duhovnim karakteristikama druge rase).¹²

Kod Evole, ne samo polovi, već i rase i staleži imaju svoju metafizičku suštinu, i naravno – hijerarhiju. Izneveriti svoju polnu ulogu jednak je metafizički prestup kao i izneveriti svoju stalešku ili rasnu ulogu. Ovo je reakcionarna slika sveta koja odriče svaku mogućnost socijalne mobilnosti i lične autonomije. Kako piše Tomas Šihan:

U osnovi Evoline tradicionalističke misli, leži „doktrina o *dve prirode*“, dualizam natprirodnog i prirodnog (...) Evolino „natprirodno“ je dimenzija koja koju ja zovem „arheološkom“, to jest, dimenzija ontološkog *arhe* koje je poreklo i uređujući princip svega ostalog, premo kojem stoji kao forma prema materiji. Korelativan principu spiritualnog dualizma, u Evolinoj metafizici je princip *hijerarhije*. Zahvaljujući svojoj arheološkoj prirodi, domen duhovnog ima *kosmološku* funkciju: on nameće formu i kvalitet nižoj materiji (princip materije i forme) i tako kreira hijerarhiju „velikog lanca Bića“ u kojoj su stvari „analogne... homologne forme centralnog, unitarnog značenja“. (...) Upravo je ovaj uredna i precizan pre-kopernikanski svet ono što Evolina društvena i politička filozofija pokušava da spase: ahistorijski kosmos nivoa bića uređenih prema formi i materiji. Ovo je osnova njegove teorije korporativizma u ekonomiji, aristokratskog kastinskog sistema u društvenim odnosima, muško-ženskih odnosa u seksualnosti, te „duhovnog rasizma“ u etnologiji. Ono što se provlači kroz sve ove oblasti jeste princip da „daimonski“ materijalni element biva oslobođen i uzdignut nametanjem kvalitativnog elementa forme. Na primer, žena, koja predstavlja daimonski materijalni element, može „ući u sakralni hijerarhijski poredak samo posredno, kroz svoj odnos sa drugim – sa muškarcem“, koji predstavlja formalni, kvalitativni element.¹³

¹² *Metafizika seksa*, str 38-39.

¹³ Thomas Sheehan, „Myth and Violence: The Fascism of Julius Evola and Alan de Benoist“, *Social Research*, Spring 1981, vol. 48, No.1, str. 55-57.

Ovde postoje dve mogućnosti – Milivojević ili deli Evolinu metafizičku viziju, samo je maskira terapeutskim i naučnim jezikom, ili je prosto posegao za prvim autoritativnim citatom koji mu se učinio zgodnim kao potvrda sopstvene teze. Ukoliko je u pitanju ovo potonje, onda je reč prosto o aljkavom pisanju koje tretira filozofiju, i teoriju uopšte, kao švedski sto, sa koga je moguće uzeti samo citate i teze koji vam se sviđaju, bez obzira na njihovo mesto u širem idejnom i istorijskom kontekstu. Ako je tako – ni po jada, Milivojević nije ni prvi ni poslednji koji je kriv za ovaj greh. Znatno je veći problem ukoliko se ispostavi da je u pitanju prvo – da Milivojevićeva vizija verno odražava onu Evolinu, sa svim konotacijama koje ova sa sobom nosi. Kako ćemo pokazati, upravo to je slučaj. Iako je citirano mesto iz *Formula ljubavi*, koliko nam je poznato, jedino u Milivojevićevim objavljenim radovima gde se on eksplicitno poziva na Evolu, mnogo je mesta gde on verno prenosi Evoline ideje, ne navodeći izvor, odnosno, predstavljajući ih kao svoje.

Evo samo jednog primera: već smo utvrdili da Milivojevićeva tvrdnja kako će „muškoženci“ biti narcisoidna i samodovoljna bića, nema potvrdu ni u nauci, ni u logici, niti antičkom mitu na koji referira. Na osnovu čega on to onda tvrdi? Verujemo, na osnovu Evoline identične tvrdnje, koja opet, svoj smisao crpi iz ideološki problematične metafizike:

Što se tiče navođenja ideala hermafroditске potpunosti u pederastu koji seksualno obavlja funkciju ili žene ili muškarca, on je očigledno izmišljen ako njime pokušamo da idemo dalje od »hteti iskusiti sve« na ravni jednostavnih osećaja: androgina potpunost jedino može da bude »dovoljnost«, ona nema potrebe za drugim bićem, i traži se na ravni duhovnog ostvarenja kada se isključe zasenjivanja koja u heteroseksualnim vezama može da ponudi »magija dvoje«. ¹⁴

Ali vernost sa kojom Milivojevićeva slika prati onu Evolinu ide i mnogo dalje i tiče se upravo onog što nam je ovde najbitnije – odnosa prema telesnom kažnjavanju dece. Čitajući Milivojevićeve argumente protiv telesnog kažnjavanja, može se isprva činiti da je njegova osnovna teza da postoji suštinska nesrazmera između roditelja i deteta. Roditelji imaju prava da kažnjavaju decu, ako je neophodno i fizički, jer deca ne poseduju jednaka prava kao i odrasli. Samim tim, neke postupci koji bi, kada bi ih primenili prema odraslima, predstavljali kršenje njihovih prava, mogu biti dopušteni kada ih primenimo na decu. Takođe, budući da dete još nije autonomni delatnik u posedu pune racionalnosti, fizička kazna može u nekim slučajevima može biti jedini način da se njegovo ponašanje kontroliše. Milivojević piše:

Detetovim ponašanjem upravlja nesocijalizovana motivacija koja se naziva princip prijatnosti. To jednostavno znači da će dete činiti ono što mu je prijatno, a izbegavaće da čini ono što mu je neprijatno. Zbog toga će se dete opirati svim onim korisnim stvarima koje od njega zahtevaju roditelji. Ovakva detetova motivacija je nekada veoma otporna na argumente i molbe roditelja, već je potrebno primeniti izvesnu dozu prisilnog izazivanja neprijatnosti kod deteta. Ova prisila se takođe oslanja na princip prijatnosti tako što dete stavlja pred izbor ili manja neprijatnost zadatka koji

¹⁴ *Metafizika seksa*, str.69.

zahtevaju roditelji ili veća neprijatnost prisile koju će roditelji izvršiti ili prete da će je izvršiti ako ih dete ne poslušā.

(...)

Zagovornici ideje o zabrani telesnog kaŃnjavanja dece stalno provlaēe tezu da između roditelja i deteta treba da postoji „horizontalan” odnos – oni su u istoj ravni, jednakopravni partneri – a ne da postoji „vertikalni”, hijerarhijski odnos. Time se negiraju sve činjenice o postojanju velikih razlika između odraslog i deteta, od bioloških, psiholoških, socijalnih i kulturnih, pa i do pravnih.

(...)

Iz teze o jednakosti izvodi se teza da deca i roditelji moraju imati istu pravnu zaštitu, da deca ne trebaju biti diskriminisana u odnosu prema roditeljima, odnosno odraslima. Ova teza nekima moŃe zvuēati napredno, ali ona otpisuje sve one brojne biološke, psihološke, socijalne, ekonomske i druge razlike između odraslih i dece, koje, da paradoks bude veći, brojni drugih zakoni uvaŃavaju. Kako je onda moguće ignorisati te razlike i traŃiti ostvarenje jednakosti između prava dece i roditelja kao pravnih subjekata?¹⁵

Međutim, vrlo brzo postaje jasno da je za Milivojevića porodica samo umanjeno društvo, odnosno da su hijerarhije koje vladaju u porodici, po njemu, samo slika hijerarhijskog uređenja društva. Odnos između roditelja i deteta je slika odnosa između pretpostavljenog i podređenog u ljudskom društvu. Ali kako su odrasli ljudi u naēelu racionalne i autonomne individue, između kojih nema suštinske nesrazmere, postaje jasno da je za Milivojevića hijerarhijsko uređenje kao takvo predstavlja vrednost. Recimo, Milivojević piše:

Ono što je još opasnije, promocija teze o horizontalnoj porodici i partnerstvu roditelja i dece uvodi anarhiju u porodicu (grē. *anarkhia*, stanje bez vođe). Ono što neki od članova radne grupe pravnika koja je osmislila predlog Porodiēnog zakoniēa otvoreno govore jeste da Ńele da u odnosu na sadašnje stanje razvlaste roditelje oduzimanjem određenog roditeljskog prava i davanjem prava detetu. Oduzimajući roditeljima vlast nad vlastitim detetom, ovakav pristup bi osnaŃio detetov status delimiēnog pravnog subjekta i oteŃao socijalizaciju i vaspitanje. Kako neki roditelji koji tokom procesa socijalizacije moraju nekada da primene i silu, od toga bi morali da odustanu i da se pomire sa još većim stanjem roditeljske nemoći.

Iz ovog proizilazi zahtev da je ispravno vaspitanje zasnovano na „partnerskom modelu” ranopravnih strana u kome je potrebno stalno objašņavati, uveravati i ponašati se prema detetu kao prema prijatelju. Imperativ ovog pristupa je: „ono što ne radite odraslima, nemojte raditi ni deci”. Kako je bilo kakvo nasilje između odraslih neprihvatljivo ponašanje, isti takav stav se mehaniēki prenosi i na odnos roditelja i deteta, tako da je telesno kaŃnjavanje, prema ovom gledanju, nepotrebno i opasno. Zaboravlja se da odrasli, za razliku od dece, moraju da se povinuju mnogim društvenim pravilima, i da u suprotnom bivaju predmet nasilja drŃave, tako da bivaju kaŃnjeni, mnogo oštrije nego što bi ijedan roditelj kaznio dete.¹⁶

¹⁵ Zoran Milivojević, „Telesno kaŃnjavanje dece - da, ali razumno”, sajt *Nove srpske političke misli*, (<http://www.nspm.rs/kulturna-politika/telesno-kaznjavanje-dece-da-ali-razumno.html?alphabet=l>), (14.01.2012.)

¹⁶ Isto

Ovde argument više nije da je odnos između odraslog i deteta radikalno drugačiji od međusobnog odnosa odraslih, već da je odnos roditelja i deteta analogan odnosu države i odraslog pojedinca – kao što država ima prava da upotrebi silu u kažnjavanju svojih podanika, tako i roditelj ima prava da učini isto u kažnjavanju svojih podanika, tj. svoje dece. Međutim, problem sa ovom analogijom je u tome što ona prosto nije tačna. Naime, država nema prava na fizičko kažnjavanje svojih građana. Ona, uistinu, ima monopol na silu, ali to znači samo da njeni ovlašćeni službenici imaju prava da upotrebe fizičku silu kao sredstvo prinude, ne i kao sredstvo *kažnjavanja*. U savremenim ustavnim demokratijama, ne postoji telesna kazna. Čak i u onim malobrojnim demokratijama koje još uvek primenjuju smrtnu kaznu, njen smisao nije telesno kažnjavanje – dakle, izazivanje bola – već oduzimanje života. Tamo gde smrtna kazna još uvek nije ukinuta, ona se primenjuje bezbolno.

Postoji, međutim, jedan ozbiljniji problem sa Milivojevićevom analogijom. Državna moć je javna – ona se može primenjivati samo u skladu sa javno prihvaćenim principima (Ustavom i zakonom), transparentna je i podložna demokratskoj kontroli. Nasuprot tome, roditeljska moć je privatna, netransparentna i nije podložna javnoj kontroli. Demokratska država polaže račune svojim građanima – u tome se i nalazi temelj njenog prava na upotrebu sile prema njima. Roditelji, pak, ne polažu račune svojoj deci, niti ikome drugom. Analogije, dakle, nema, bar ne ako je država o kojoj je reč, liberalna demokratija. Međutim, čini se da Milivojevićeva vizija idealnog političkog uređenja uopšte i nije demokratska. Pišući o odnosu prema autoritetu, Milivojević kaže:

Ideja vertikalnog reda, hijerarhije, posebno je neprihvatljiva onim ljudima koji ne razlikuju – biti podređen od biti ponizan. Koren reči „podređeni“, „nadređeni“ i „naredba“ jeste reč red. Da bi dobro funkcionisala bilo koja organizovana grupa ljudi – ljudsko društvo, zajednica, porodica – potrebno je da joj se pojedinac u nekim stvarima podredi. A kada veći broj članova zajednice podređenost brka sa poniznošću, nadređenost sa bahatošću, a zahtev za podređivanjem sa ponižavanjem, vertikalni red je nemoguć tako da se uspostavlja disfunkcionalno „spljošteno društvo“. A to je društvo bez vrednosti, bez poštovanja, društvo koje nije dobro za pojedince koji ga čine. Razvojni put koji vodi ka „spljoštenom“ društvu ide preko „spljoštene“ škole, započinje u „spljoštenoj“ porodici. Kako su prvi autoriteti u svačijem životu upravo vlastiti roditelji, oni su ti koji treba da uče decu da poštuju druge i da deci budu autoriteti.¹⁷

Ovde se eksplicira ono što je prethodno samo implicirano – porodica, društvo i zajednica (ovde se, nema sumnje, radi o političkoj zajednici) – zasnovani su na istoj vrsti odnosa – onom hijerarhijskom. Štaviše, porodica je „škola“ podređivanja za buduće građane – u podređivanju roditeljima, dete uči kako da se sutra podredi političkim i drugim autoritetima. Umesto radikalne razlike između odnosa roditelja i deteta, sa jedne strane, i odnosa između odraslih, autonomnih individua, sa druge strane, ovde dobijamo radikalnu sličnost. Permisivno vaspita-

¹⁷ „Poštovanje i autoritet“, Politika, 3.12.2011. <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Postovanje-i-autoritet.lt.html>

nje je problematično, ne zato što stvara neposlušnu decu, nego zato što stvara neposlušne ljude, one koji ne prihvataju društvenu hijerarhiju, odnosno one koji odbijaju da se „podrede“ ljudima iznad sebe.

Ali ovo više nije vizija demokratske države niti demokratskog društva. U demokratiji, građani nisu podređeni svojim političkim vođama, već upravo suprotno – vođe su podređene građanima. Građani slušaju političke autoritete, ne zato što ih poštuju kao osobe, nego zato što poštuju demokratske procedure koje su osnov legitimiteta svake demokratske vlasti. Jedino u paternalističkoj državi, odnos vlastodršca i podanika, replicira odnos roditelja i deteta.

Istini za volju, Milivojević govori o „podređivanju zajednici“, ali ovo je samo eufemizam za prihvatanje nejednakih odnosa moći. Podređivanje zajednici nije hijerarhija. I u društvima koja Milivojević pogrdno naziva „spljoštenim“, a koja se inače nazivaju egalitarističkim, može se biti „podređen zajednici“, ako to znači prihvatati demokratske odluke zajednice u izvesnim domenima. Ovo zapravo i jeste slučaj u svim demokratskim zemljama, naravno, samo u izvesnim sferama života. Demokratska zajednica nema prava da odlučuje o tome sa kim ću se venčati, ali ima prava da većinski odlučuje o visini poreza, ili strategijama razvoja i ako sam kao građanin i sam imao prava da učestvujem u raspravi, ubeđujem druge i glasam za svoju opciju, onda prihvatam odluku većine kao legitimnu. Ovo, međutim, nije podređivanje jer je svako imao jednako pravo glasa. Hijerarhija o kojoj govori Milivojević postoji tek tamo gde postoji nejednakost – onako kako postoji nejednakost između roditelja i dece. I kao što je u interesu porodice da se deca podrede roditeljima, tako je, po Milivojeviću, u interesu političke zajednice da se građani podrede svojim vođama.

Ovde je simptomatična greška koju Milivojević pravi kada, u već citiranom pasusu, pojašnjava značenje reči anarhija, kao „stanje bez vođe“. Anarhija, međutim, nije stanje bez vođe, već stanje bez vlasti, odnosno, još preciznije, bez principa vladanja. Savršeno egalitarno društvo, u kojem svi prihvataju princip donošenja odluka putem konsenzusa uopšte nije anarhija, iako nema vođu. Za Milivojevića, međutim, baš kao i za Evolu, jedini princip uređenja društva, jedini *arche* – jeste onaj strogo hijerarhijski. Zato bez strogo hijerarhijskog uređenja završavamo u anarhiji, prvo u porodici, a zatim i u državi. Onaj evolinski razobručeni „daimonion“ dela jednako kroz neposlušnost deteta prema roditeljima, žene prema muškarcu (feminizam) i *demosa* prema svojim vođama (demokratija)¹⁸. Kako je nedavno neko napisao za Milivojevićevog preookeanskog pandana, Džejmisa Dobsona, „jedini zdravi stav koji roditelji mogu zauzeti prema dečijoj pobuni jeste da im je batinama izbiju iz glave. U suprotnom, prevladaće kaos, socijalizam i sotona“.¹⁹

¹⁸ „Za Evolu država ima transcendentalno značenje i konačnost: ona je ‘prijavlivanje sveta odozgo, i u svojoj pravoj formi – imperijalnoj, ona je suštinski sakralna institucija čija organiska struktura odražava hijerarhijsko uređenje ontološkog *arche*. Zbog svog intrinzično sakralnog porekla, država-imperija ne crpe svoju legitimnost iz naroda – to je za Evolu ‘ideološka perverzija tipična za modernost’ – radije iz domena duhovnog, jer i ovde važi princip materije i forme: ‘Na dnu je supstancija *demosa* koja je uvek *daimonska* i kojju uvek treba katarza, oslobođenje, pre nego što može da dobije validnost kao sila i material tradiconalnog političkog sistema’...“, Sheehan. str. 58.

¹⁹ Bruce Wilson, „Dare to Discipline“, *Huffington Post* (http://www.huffingtonpost.com/bruce-wilson/dare-to-discipline-how-ob_b_109145.html)

Milivojević je nedavno tokom gostovanja na emisiji „Utisak nedelje“, najbolje sumirao ovu evolinsku sliku:

Šta znači dostojanstvo? To znači 'stajati do', to znači da odnos roditelj-dete nije hijerarhijski model, znači da je roditelj gore i da dete mora da sluša u nekim stvarima, i da prihvati porodični red, naročito ako ima više dece. Da se dete podredi, da svoju volju podredi drugom. To malo dete ima jako veliku volju. I to malo dete shvata da je ono vođa čopora od mame i tate, znači detetom upravljaju njegove želje, dete upravlja mamom, mama upravlja tatom, i sve se dešava kako dete želi.²⁰

Porodica koju Milivojević ovde opisuje je brižljivo i detaljno hijerarhizovana – niko tu nije jednak ni sa kim, čak ni deca među sobom, ni roditelji među sobom. Pobuna materijalnog protiv formativnog elementa, ide od najmlađeg deteta, najviše, preko majke, sve do oca, i može se ugušiti jedino ako se proces doslovno preokrene. Da ovo nije tek lapsus, da Milivojević zaista vidi muške i ženske roditelje kao nejednake, vidi se ne samo iz već ranije citirane osude feminizma, nego i iz njegovih drugih tekstova.²¹

Kako smo pokazali, loša filozofija, čiji proponent Milivojević pod krinkom vrednosno neutralne funkcionalnosti promovise jasne ideološke stavove: vaspitanje za koje se zalaže nema za cilj proizvođenje autonomnih pojedinaca koji će biti sposobni da stvaraju i slede svoje ciljeve i razvijaju sopstvenu individualnost, već stvaranje poslušnih, „podređenih“ ljudi koji će neupitno poštovati zadata hijerarhiju društva i utapati se u potpunosti u unapred zadata mrežu rodnih uloga. Koristeći se naučnim diskursom kao maskom, Milivojević koristi javni prostor (televiziju, štampu...) da bi popularisao jednu ideologiju koja bi imala jako opasne posledice kada bi bila široko prihvaćena. Razotkrivanje te prikrivene ideologije i njenih posledica jeste posao „dobre“ filozofije.

Literatura

Buchanan, Allen 2009 „Philosophy and Public Policy: a Role for Social moral Epistemology“, *Journal of Applied Philosophy*, Vol.26, No.3

Evola, Julius 1990, *Metafizika seksa* prev. Dubravka Rajh, čačak, Dom kulture

Milivojević, Zoran. 2002, *Formule ljubavi*, Novi Sad, Prometej

²⁰ Utisak nedelje, 25.12.2011. http://www.b92.net/video/video.php?nav_category=907&nav_id=568752

²¹ „Danas je sve više porodica u kojima se roditelji ne ponašaju kao mama i tata, već kao dve mame: kao ženska mama i kao muška mama. I on i ona se trude da detetu pruže što više ljubavi, što nekada dovodi do pravog takmičenja između njih. Dok je u savremenom vaspitanju princip ljubavi istaknut i stavljen u prvi plan, princip discipline, izraz očinskog i muškog je zanemaren.“, u tekstu „Ženska i muška mama“, *Politika*, 05.06.2011. Ili: „Često su dečaci premalo izloženi muškim uzorima, a previše ženskim. Posledica je „feminizacija“ savremenog zapadnog društva. (...) Mnoge tate se danas ponašaju kao mame – muške mame. Fragmentacija polnih uloga se odražava i na iz njih izvedenim ulogama mame i tate. Sve je više tata koji nude samo ljubav, i mama koje su prisiljene da preuzmu tradicionalno muško disciplinovanje deteta. Kada tata samo voli, a mama je ta koja vaspitava, dete ima mušku mamu i ženskog tatu.“, u tekstu „Dečaci i očevi“, *Politika*, 15.01.2012.

- Milivojević, Zoran, "Društvo muškoženaca", *Politika*, 2.4.2011. <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Drustvo-muskozenaca.lt.html> (15.1.2012)
- Milivojević, Zoran, „Poštovanje i autoritet“, *Politika*, 3.12.2011. <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Postovanje-i-autoriteta.lt.html> (15.1.2012)
- Milivojević, Zoran "Telesno kažnjavanje dece - da, ali razumno", sajt *Nove srpske političke misli*, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/telesno-kaznjavanje-dece-da-ali-razumno.html?alphabet=l>, (15.01.2012.)
- Sheehan, Thomas "Myth and Violence: The Fascism of Julius Evola and Alan de Benoist", *Social Research*, Spring 1981, vol. 48, No.1
- Wilson, Bruce "Dare to Discipline", *Huffington Post* (http://www.huffingtonpost.com/bruce-wilson/dare-to-discipline-how-ob_b_109145.html) (15.1.2012)
- Utasak nedelje, 25.12.2011. http://www.b92.net/video/video.php?nav_category=907&nav_id=568752

Rastislav Dinić, Bojan Blagojević

THE INFLUENCE OD BAD PHILOSOPHY ON POLITICAL DECISION-MAKING: THE CASE OF ZORAN MILIVOJEVIĆ

Summary: According to philosopher Alan Buchanan, the influence of philosophy on political decision-making is much larger and more dangerous than it is usually thought. In his opinion, the reason for this misperception lies in the fact that what is conceived as philosophy is only the academic discipline of the same name, and only those who are engaged in this academic discipline are considered philosophers, while the influence of philosophy on politics only in the accordance with the "Commission paradigm" that sees philosophers capable of influencing political decisions and public policy only through bioethical and similar commission – whose influence can not be too harmful. Contrary to this, Buchanan suggests that it would be more correct to count as philosophers all those who are colloquially considered as such, which means everyone "who purports to offer a systematic view of reality or at least of social reality, a view that includes prescriptions for how we ought to live or at least how we should orient ourselves toward existing political authority, conventional morality, and major contemporary political issues." Philosophy so conceived has a much wider and potentially more malign influence on political decision-making. Because of that, Buchanan claims that the perhaps the use of philosophy for public policy lies exactly in fighting the influence of "bad philosophy" and bad interpretations of "good philosophy", not only in academic, but also in non-academic forums. In this article, we apply Buchanan's model to a domestic case of a influential "bad philosopher" - psychotherapist Zoran Milivojević. We will show that Milivojević offers a rudimentary, but still clearly delineated philosophy of history and society which can be extremely harmful if it is widely accepted.

Key words: bad philosophy, political decision-making, hierarchy, education